

Олексій ГЕСЕЛЕВ,
професор кафедри нагляду
за додержанням законів органами,
які проводять оперативно-розшукову діяльність,
дідання та досудове слідство,
Інституту підвищення кваліфікації кадрів
Національної академії прокуратури України

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ТА ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Відповідно до положень нового Кримінального процесуального кодексу (КПК) України прокурор, здійснюючи свої повноваження згідно з вимогами Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора.

Аналізуючи процесуальний статус прокурора за новим КПК України, слід пам'ятати, що участь прокурора у кримінальному процесі визначається насамперед закріпленими статтею 121 Конституції України фундаментальними положеннями щодо основних напрямів діяльності або функцій органів прокуратури України. Серед них, зокрема: підтримання державного обвинувачення в суді; нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дідання та досудове слідство; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Концептуальною новелою нового КПК України є передбачене параграфом 2 глави 3 положення щодо участі прокурора на стороні обвинувачення на всіх стадіях кримінального провадження.

Згідно зі статтею 3 «Визначення основних термінів Кодексу» обвинуваченням є твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому цим Кодексом.

До сторони кримінального провадження з боку обвинувачення, крім прокурора, віднесені: слідчий, керівник органу досудового розслідування, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених Кодексом. З боку захисту до сторони кримінального провадження віднесені: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники.

Віднесення прокурора до сторони обвинувачення, у тому числі й на стадії досудового провадження, є втіленням у процес таких загальних засад кримінального провадження, визначених КПК 2012 року, як змагальність та диспозитивність.

Відповідно до вимог статей 3, 22, 26 нового КПК України змагальність передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом. При цьому сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених Кодексом. Сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та у спосіб, передбачені КПК.

У межах реалізації принципу змагальності саме прокурором як стороною обвинувачення здійснюється повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального правопорушення, звернення з обвинувальним актом до суду та підтримання державного обвинувачення у суді. У випадках, передбачених КПК України, повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального правопорушення може здійснюватися слідчим за погодженням із прокурором, а обвинувачення може підтримуватися потерпілим, його представником.

Відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення тягне закриття кримінального провадження, крім випадків, передбачених Кодексом.

Другою концептуальною новелою КПК України 2012 року, що системно пов'язана з вищеназваною, є визначена частиною 2 статті 36 Кодексу основоположна норма про те, що прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Досудове розслідування за статтею 3 КПК визначається як стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Процесуальне керівництво прокурора досудовим розслідуванням є ефективним способом забезпечення законності дій та рішень органів досудового розслідування та реалізації визначених Конституцією України відповідних наглядових повноважень. Нагляд за додержанням законів у формі процесу-

ального керівництва дозволяє прокурору за допомогою обов'язкових для виконання зазначеними органами вказівок, доручень, процесуальних дій та рішень безпосередньо спрямовувати хід кримінального провадження на його досудових стадіях, цілеспрямовано впливати на результат діяльності органів досудового розслідування та виконання ними завдань кримінального судочинства, насамперед щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування.

Тим самим новий КПК певним чином корегує реалізацію вищевказаної конституційної функції прокурора щодо нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство.

Зміщуючи акцент із суто наглядової діяльності прокурора на безпосереднє керівництво процесуальною діяльністю органу досудового розслідування щодо проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у кримінальному провадженні, новий КПК істотно посилює статус прокурора саме як сторони кримінального провадження з боку обвинувачення.

Безумовно, зазначена норма також суттєво впливає на загальну спрямованість, конкретний зміст та характер повноважень прокурора у кримінальному провадженні.

За статтею 227 та іншими статтями КПК України 1960 року прокурор, здійснюючи нагляд за виконанням законів органами дізнання і досудового слідства, знаходився так би мовити на «певній відстані від слідчого». Прокурор проводив моніторинг діяльності слідчого нібито «ззовні», відтак – він наділявся повноваженнями скасовувати незаконні і необґрунтовані постанови слідчих та осіб, які проводять дізнання, протягом всього терміну досудового розслідування або через певний час після винесення таких постанов. Зокрема, це могло стосуватись постанов слідчого про притягнення як обвинуваченого, про зупинення досудового слідства, про закриття кримінальної справи тощо.

За змістом відповідних статей нового КПК прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, знаходиться вже «поруч і разом зі слідчим». Прокурор у такому випадку безпосередньо керує діями органу досудового розслідування щодо проведення певних процесуальних або слідчих дій, бере активну участь у проведенні будь-яких процесуальних, слідчих дій або сам безпосередньо проводить їх.

Здійснюючи процесуальне керівництво, прокурор безпосередньо несе відповідальність за своєчасність та законність прийняття органами досудового розслідування процесуальних рішень, а також проведення слідчих дій, спрямованих на встановлення та перевірку доказів у кримінальному провадженні, отримання таких доказів з підстав та у порядку, передбачених КПК, дотримання правил їх належності та допустимості. Порушення встановленого законом порядку проведення слідчих дій та отримання за їх результатами

доказів, наявність недопустимих доказів негативно впливають на можливість їх використання прокурором під час судового розгляду, звужують доказову базу прокурора у процесі як сторони кримінального провадження.

За новим КПК України саме прокурор як сторона обвинувачення (як виняток – слідчий за погодженням з прокурором) складає та в день складання вручає особі письмове повідомлення про підозру в учиненні кримінального правопорушення. Перед цим прокурор самостійно оцінює наявність відповідних підстав для письмового повідомлення про підозру, тобто: законність затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; законність обрання до особи одного з передбачених Кодексом запобіжних заходів; наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (стаття 276 нового КПК України).

Відповідно до статті 283 КПК України 2012 року прокурор після повідомлення особі про підозру зобов'язаний у найкоротший строк здійснити одну з таких дій: закрити кримінальне провадження; звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Відомості про закінчення досудового розслідування вносяться прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Саме прокурор, використовуючи свої повноваження, за наявності визначених статтею 284 КПК України 2012 року підстав закриває кримінальне провадження під час досудового розслідування, виносячи відповідну постанову. Винятком з цієї норми є можливість слідчого виносити постанову про закриття кримінального провадження у разі встановлення відсутності події кримінального правопорушення, встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення або набрання чинності закону, яким скасовується кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою, якщо в кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру.

У всіх інших випадках за наявності підстав, передбачених статтею 284 нового КПК, рішення про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного приймає виключно прокурор. Стосовно постанов слідчого про закриття кримінального провадження прокурор протягом 20 днів з моменту отримання копії такої постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю. Вказана постанова слідчого може бути скасована прокурором і за скаргою заявника, потерпілого, якщо така скарга подана протягом 10 днів з моменту отримання заявником, потерпілим копії постанови.

Таким чином, враховуючи передбачену новим КПК можливість прокурора розпочинати досудове розслідування, саме прокурор наділений виключними повноваженнями владно-розпорядчого характеру щодо прийняття основних, ключових рішень на досудових стадіях кримінального провадження.

Аналізуючи конкретні повноваження прокурора, передбачені статтею 36 та деякими іншими статтями нового КПК України, слід зазначити що про-

курор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом.

Згідно із положеннями статті 214 Кодексу прокурор, як і слідчий, невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування.

Слідчий невідкладно у письмовій формі повідомляє прокурора про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені частиною 5 статті 214 КПК.

Якщо відомості про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесені прокурором, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування.

Тобто на початку досудового розслідування прокурор уповноважений на виконання 3 альтернативних функцій. Він зобов'язаний отримати з відповідних заяв, повідомлень або самостійно виявлені з будь-якого джерела відомості про вчинення кримінального правопорушення внести до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Після цього прокурор або самостійно розпочинає досудове розслідування, або з дотриманням правил підслідності передає наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування з дорученням щодо проведення досудового розслідування.

У разі ж надходження від слідчого письмового повідомлення про внесення ним відповідних даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань та початок досудового розслідування прокурор, виходячи з наявних у нього наглядових повноважень, перевіряє законність та обґрунтованість внесення таких відомостей, їх повноту, наявність підстав для початку досудового розслідування, своєчасність та повноту проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій тощо. Встановивши, що відповідні відомості внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань безпідставно, прокурор своєю постановою закриває кримінальне провадження. Навпаки, у випадку невиконання необхідних процесуальних, слідчих дій прокурор, також реалізуючи свої наглядові повноваження у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, дає відповідні доручення, вказівки про їх проведення слідчому, у будь-якій іншій спосіб, що відповідає вимогам закону, організує досудове розслідування.

Крім того, прокурор згідно з нормами нового КПК України уповноважений:

- 1) мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;
- 2) доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування;

3) доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК;

4) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам. Доручення та вказівки прокурора про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, надані відповідно до його компетенції та повноважень слідчим та оперативним підрозділам, є обов'язковими для їх виконання. Слід зазначити, що законодавець передбачив можливість достатньо жорстко реагувати на невиконання слідчими наданих прокурором вказівок та доручень, аж до притягнення до кримінальної відповідальності за це службових осіб відповідних органів;

5) призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом;

6) скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих. Показовим прикладом, що ілюструє спрямованість нового кримінального процесуального закону на забезпечення загальнообов'язкового (імперативного) характеру повноважень прокурора щодо процесуального керівництва досудовим розслідуванням, є передбачений новим КПК порядок оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора.

Так, скарга слідчого на рішення, дію чи бездіяльність прокурора повинна подаватися в письмовій формі не пізніше 3 днів з моменту прийняття або вчинення оскаржуваних рішення, дії чи бездіяльності. При цьому скарга слідчого подається до прокуратури вищого рівня щодо прокуратури, в якій обіймає посаду прокурор, рішення, дія чи бездіяльність якого оскаржується. Оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора не зупиняє їх виконання. Рішення службової особи органу прокуратури вищого рівня за наслідками розгляду скарги є остаточним і не підлягає оскарженню до суду, інших органів державної влади, їх посадових чи службових осіб (статті 312, 313 КПК України 2012 року);

7) ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених Кодексом, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування;

8) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених новим КПК, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом.

Як вже зазначалось, відповідно до статті 284 КПК України прокурор приймає рішення про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного у разі, якщо: встановлена відсутність події кримінального правопорушення; встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати; набрав чинності закон,

яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого; існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню; потерпілий, а у випадках, передбачених Кодексом, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення; стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу. Про закриття кримінального провадження прокурор виносить постанову, яку може бути оскаржено у порядку, встановленому Кодексом;

9) погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК України, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання. Зазначене повноваження пов'язане з необхідністю проведення під час досудового розслідування слідчих та процесуальних дій, що певною мірою обмежують чи втручаються у конституційні права та свободи учасників кримінального провадження або пов'язані із застосуванням до них визначених новим КПК примусових заходів. Зокрема, це стосується проведення обшуків, огляду житла чи іншого володіння особи, втручання у приватне спілкування тощо. Аналогічні клопотання складаються у разі необхідності застосування заходів забезпечення кримінального провадження, наприклад відсторонення від посади, арешту майна, тимчасового доступу до речей і документів, інших видів цих заходів, а також застосування запобіжних заходів та затримання за ухвалою слідчого судді (стаття 131 КПК 2012 року). Прокурор, або самостійно складаючи клопотання, або вирішуючи питання про погодження чи відмову в погодженні клопотання слідчого, має з'ясувати існування обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення особою, щодо якої застосовуються зазначені заходи, наявність достатніх підстав для проведення відповідних слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, наявність потреби у здійсненні саме таких дій для виконання завдань кримінального провадження тощо. Під час розгляду клопотання слідчим суддею прокурор у змагальному процесі зі стороною захисту наводить доводи в обґрунтування своєї правової позиції;

10) повідомляти особі про підозру. Як вже зазначалось, у передбачених ст. 276 КПК України випадках прокурором або слідчим за погодженням з прокурором складається письмове повідомлення про підозру в учиненні кримінального правопорушення, яке в день його складення вручається особі. При цьому прокурор або слідчий зобов'язані невідкладно повідомити підозрюваному про його права, передбачені Кодексом. Дата та час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань. У випад-

ку виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри слідчий, прокурор зобов'язані знову скласти відповідне письмове повідомлення про підозру в учиненні кримінального правопорушення та в день його складення вручити особі. Якщо повідомлення про підозру здійснив прокурор, повідомити про нову підозру або змінити раніше повідомлену підозру має право виключно прокурор. Особливого значення описуваній процесуальній дії надає те, що притягнення до кримінальної відповідальності як стадія кримінального провадження починається саме з моменту повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального правопорушення (пункт 14 статті 3 КПК України 2012 року);

11) пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самотійно захистити свої права, у порядку, передбаченому КПК та законом;

12) затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самотійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання;

13) звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

14) підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому Кодексом. Участь прокурора в суді є обов'язковою, крім випадків, передбачених КПК;

15) погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самотійно звертатися з таким клопотанням в порядку, встановленому Кодексом;

16) доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні;

17) перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи законам України;

18) доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави;

19) оскаржувати судові рішення в порядку, встановленому КПК України;

20) Генеральний прокурор України, його заступники, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори своєю вмотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування;

21) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК України.

Третьою новелою є передбачене статтею 37 нове поняття «прокурор», а також визначення окремого поняття «керівник органу прокуратури». Крім того, у новому КПК України у зв'язку із реалізацією прокурором вищезазначених процесуальних повноважень використовується поняття «прокурор у конкретному кримінальному провадженні», закріплюються чітко визначені процесуальні взаємовідносини між прокурором у конкретному кримінальному провадженні та керівником органу прокуратури.

Відповідно до статті 3 нового КПК поняття «прокурор» охоплює Генерального прокурора України, першого заступника, заступників Генерального прокурора України, їх старших помічників, помічників, прокурорів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, прокурорів міст і районів, районів у містах, міжрайонних та спеціалізованих прокурорів, їх перших заступників, заступників прокурорів, начальників головних управлінь, управлінь, відділів прокуратур, їх перших заступників, заступників, старших прокурорів та прокурорів прокуратур усіх рівнів, які діють у межах повноважень, визначених цим Кодексом. Порівняно з КПК України 1960 р. вказане поняття не містить таких службових осіб, як «старші помічники, помічники прокурорів обласного та районного рівнів», натомість застосовується визначення «старші прокурори та прокурори прокуратур усіх рівнів». Це також пов'язане зі зміною характеру та спрямованості процесуальних повноважень прокурора за новим КПК.

До «керівників органів прокуратури» належать Генеральний прокурор України, прокурор Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя, міжрайонний прокурор, прокурор міста, району, прирівняні до них прокурори та їх заступники, які діють у межах своїх повноважень.

Згідно з частиною 1 статті 37 КПК України 2012 року прокурор, який здійснюватиме повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні, визначається керівником відповідного органу прокуратури після початку досудового розслідування. У разі необхідності керівник органу прокуратури може визначити групу прокурорів, які здійснюватимуть повноваження прокурорів у конкретному кримінальному провадженні, а також старшого прокурора такої групи, який керуватиме діями інших прокурорів.

Генеральний прокурор України, перший заступник, заступники Генерального прокурора України, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, прокурори міст і районів, районів у містах, міжрайонні та спеціалізовані прокурори, їх перші заступники і заступники, тобто керівники органів прокуратури, при здійсненні нагляду за додержанням за-

конів під час проведення досудового розслідування мають право скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих та підпорядкованих прокурорів у межах термінів досудового розслідування, передбачених Кодексом. Про скасування таких постанов повідомляється прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення відповідного досудового розслідування, відповідно до частини 6 статті 36 КПК України 2012 року.

Слід зазначити, що за змістом відповідних норм КПК України прокурори у конкретному кримінальному провадженні, до яких належать і старші прокурори, прокурори прокуратур міського та районного рівнів, можуть використовувати весь комплекс наведених вище передбачених КПК повноважень, у тому числі владного характеру – з нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

При цьому прокурор у кримінальному провадженні реалізує визначені законом повноваження, самостійно і повністю несе відповідальність за правильність, законність та обґрунтованість прийнятих рішень та проведених процесуальних дій. Насамперед це стосується: початку досудового розслідування; надання органам досудового розслідування обов'язкових для виконання вказівок та доручень; складання та вручення особі письмового повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення; погодження або відмови у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про проведення слідчих, процесуальних дій чи самостійного подання слідчому судді таких клопотань у випадках, передбачених Кодексом; прийняття рішення про контроль за вчиненням злочину та проведення інших негласних слідчих (розшукових) дій; закриття кримінального провадження; затвердження чи відмови у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, самостійного складання чи внесення змін до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань.

За змістом вказаних статей нового КПК України керівники органів прокуратури, що, зрозуміло, належать до переліку службових осіб, які охоплюються поняттям «прокурор», також мають право використовувати у конкретному кримінальному провадженні вищезазначені процесуальні повноваження, у тому числі щодо нагляду за додержанням законів органами досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Крім того, новий КПК України застосовує і поняття «прокурор вищого рівня» або «службова особа органу прокуратури вищого рівня», які розглядають скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчих та підпорядкованих прокурорів, а також у визначених Кодексом процесуальних формах беруть участь у перегляді судових рішень судами вищих інстанцій.

Так, відповідно до частини 4 статті 36 КПК України 2012 року службові особи органів прокуратури вищого рівня: Генеральний прокурор України, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори, їх заступники мають право на подання апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення Верховним

Судом України чи за нововиявленими обставинами незалежно від їх участі в судовому провадженні. Названі службові особи органів прокуратури вищого рівня мають право доповнити, змінити або відмовитися від апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, внесених ними або прокурорами нижчого рівня.

Службові особи органів прокуратури вищого рівня можуть брати участь у судовому провадженні з перегляду судових рішень в апеляційному чи касаційному порядку, Верховним Судом України або за нововиявленими обставинами.

Прокурор вищого рівня погоджує відповідні процесуальні документи керівника органу прокуратури, який брав участь в судовому засіданні і дійшов переконання, що необхідно відмовитися від підтримання державного обвинувачення, змінити його або висунути додаткове обвинувачення (стаття 341 КПК України 2012 року).

Четвертою новелою КПК України, що пов'язана з попередньою і також стосується статусу і повноважень прокурора, є передбачене частиною 2 статті 37 цього Кодексу концептуальне положення про те, що прокурор здійснює повноваження прокурора у кримінальному провадженні з його початку до завершення. Тим самим новий КПК України закріплює принцип «одного прокурора» або «незмінності прокурора», що здійснює повноваження у конкретному кримінальному провадженні з початку досудового розслідування і до його завершення у суді, у тому числі до прийняття рішень судами вищих інстанцій. Як наслідок – визначений Кодексом перелік підстав для заміни прокурора у конкретному кримінальному провадженні є досить обмеженим.

Так, згідно з вимогами вказаної статті КПК керівником органу прокуратури покладаються повноваження прокурора у відповідному кримінальному провадженні на іншого прокурора, якщо прокурор не може здійснювати свої повноваження у кримінальному провадженні через задоволення заяви про його відвід, тяжку хворобу, звільнення з органу прокуратури або з іншої поважної причини, що унеможлиблює його участь у кримінальному провадженні. У інших випадках, що визначені як виняткові, повноваження прокурора можуть бути покладені керівником органу прокуратури на іншого прокурора цього органу прокуратури через неефективне здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування.

Здійснення повноважень прокурора в цьому самому кримінальному провадженні іншим прокурором можливе також лише у кількох, визначених КПК випадках:

1) у разі, якщо Генеральний прокурор України, його заступники, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори своєю вмотивованою постановою доручають здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування (частина 5 статті 36 КПК України 2012 року);

2) службова особа органу прокуратури вищого рівня у разі скасування рішення або визнання незаконними вчинених дії чи бездіяльності підпорядкованих прокурорів має право здійснити заміну одного прокурора на іншого з числа службових осіб органів прокуратури того самого рівня в досудовому провадженні, де було прийняте або вчинене незаконне рішення, дія чи бездіяльність (частина 3 статті 313 КПК України 2012 року);

3) керівник органу прокуратури, прокурор вищого рівня усуває від участі в судовому розгляді прокурора, який ініціював питання про відмову від підтримання державного обвинувачення, його зміну або висунення додаткового обвинувачення, у разі, якщо він відмовляє у погодженні обвинувального акта зі зміненим обвинуваченням, клопотання про висунення додаткового обвинувачення або постанови про відмову від підтримання державного обвинувачення. Як наслідок – він самостійно бере участь у ньому як прокурор або доручає участь іншому прокуророві (частина 2 статті 341 КПК України 2012 року);

4) коли, як вже зазначалось, службові особи органів прокуратури вищого рівня незалежно від їх участі в судовому провадженні мають право подати апеляційну чи касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення Верховним Судом України чи за нововиявленими обставинами, а також доповнити, змінити або відмовитися від апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, внесених ними або прокурорами нижчого рівня. Зазначені службові особи можуть брати участь у судовому провадженні з перегляду судових рішень в апеляційному чи касаційному порядку, Верховним Судом України або за нововиявленими обставинами (частина 4 статті 36 КПК України 2012 року).

Новий КПК України значно розширює обсяг повноважень прокурора щодо нагляду за додержанням законів при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій порівняно з повноваженнями, передбаченими чинним Законом України від 18 лютого 1992 р. «Про оперативно-розшукову діяльність» (стаття 14). Тобто збільшується і відповідальність прокурора щодо дотримання законності під час проведення зазначених дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні.

КПК України вперше в історії вітчизняної юриспруденції надає процесуальний статус оперативним спеціальним негласним заходам, спрямованим на пошук і фіксацію даних про підготовку і вчинення злочинів та осіб, що їх вчинили, визначаючи останні як негласні слідчі (розшукові) дії.

Відповідними нормами глави 21 КПК України 2012 року передбачено підстави, умови та порядок проведення і використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій аналогічно тому, як це передбачено й для слідчих (розшукових) дій.

Законодавець не тільки надає процесуального статусу вказаним діям, а й визначає їх як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню за винятком випадків, передбачених Кодексом. При цьому негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила,

неможливо отримати в інший спосіб. Це підтверджує винятковий характер таких дій порівняно зі слідчими діями (стаття 246 нового КПК України).

Відповідно і повноваження прокурора щодо забезпечення законності при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, які визначаються вже не Законом, а КПК, мають процесуальний характер, є одним з напрямів нагляду за додержанням законів у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Кодексом втілюється концептуальне положення щодо процесуального керівництва прокурором всім досудовим провадженням, у тому числі й проведенням негласних слідчих (розшукових) дій, з його початку до завершення.

Відповідно до нового КПК України прокурор, як і слідчий або керівник органу досудового розслідування, самостійно приймає рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а у передбачених Кодексом випадках, коли рішення про їх проведення приймає слідчий суддя, складає відповідне клопотання до слідчого судді чи погоджує таке клопотання слідчого. Вказане клопотання складається у разі необхідності проведення дій, які тимчасово обмежують конституційні права і свободи особи. Саме прокурор у разі, коли така негласна слідча (розшукова) дія проводиться у виняткових випадках, визначених Кодексом, до постановлення ухвали слідчого судді, зобов'язаний невідкладно після початку її проведення звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді (стаття 250 КПК України 2012 року).

Прокурор повинен довести під час розгляду клопотання слідчим суддею законність отриманої інформації, яка стала підставою для проведення названих заходів, що вчинений злочин є тяжким або особливо тяжким, а також що під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами мають суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які його вчинили.

Новим КПК України прокурору фактично надано дозвільні повноваження щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій. Так, слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та про отримані результати. Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій (стаття 246 КПК України 2012 року).

Тобто прокурор у разі, якщо не забороняє або не припиняє проведення негласних слідчих (розшукових) дій, фактично погоджується з обґрунтованістю їх проведення і несе відповідальність за порушення прав та законних інтересів осіб, допущені у зв'язку з їх проведенням.

Виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням тяжкого або особливо тяжкого злочину, що готується або вчиняється, у формі контрольованого постачання, контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину (стаття 271 КПК України 2012 року).

Прокурор у своєму рішенні про проведення контролю за вчиненням злочину зобов'язаний викласти обставини, які свідчать про відсутність під час вказаної дії провокування особи на вчинення злочину, та зазначити про застосування спеціальних імітаційних засобів. У подальшому дії прокурора під час підготовки та проведення відповідних заходів спрямовуються саме на запобігання та припинення провокацій (підбурювань) особи на вчинення злочину з метою її подальшого викриття, впливу на поведінку особи, у тому числі шляхом насильства, погроз, шантажу, з метою вчинення злочину, який вона не вчинила б без сприяння цьому.

Прокурор зобов'язаний прийняти рішення про припинення подальшого проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо в цьому відпала необхідність. Якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням прокурора, строк її проведення може бути продовжений прокурором до 18 місяців. Якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого судді, а прокурор вважає, що її проведення слід продовжити, то слідчий за погодженням з прокурором або прокурор має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про постановлення відповідної ухвали (стаття 249 КПК України 2012 року).

Оскільки всі вищевказані рішення прокурора матимуть процесуальний характер, вони повинні оформлятися відповідною постановою.

Аналіз повноважень прокурора при проведенні окремих негласних слідчих (розшукових) дій свідчить, що прокурор вирішує завдання як щодо реалізації наглядової функції, спрямованої на забезпечення вимог закону і запобігання можливим порушенням конституційних прав і свобод громадян, так і щодо дотримання положень закону про фіксацію ходу і результатів таких дій, збереження інформації, отриманої внаслідок їх проведення, з подальшим її використанням для цілей кримінального провадження, у тому числі як докази для обвинувачення особи у вчиненні злочину під час судового розгляду.

Показовими тут є передбачені новим КПК України (стаття 252) підстави і порядок складання протоколів з додатками за результатами проведення будь-якої негласної слідчої (розшукової) дії, які не пізніше ніж через 24 години з моменту припинення вказаних дій повинні передаватись прокурору, а також, відповідно, обов'язок прокурора вживати заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які він планує використовувати у кримінальному провадженні.

Вказана норма стосується і збереження інформації, отриманої внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які тимчасово обмежують конституційні права і свободи особи, рішення щодо проведення яких приймає слідчий суддя за клопотанням слідчого, погодженого прокурором, або за клопотанням прокурора. Однією з таких дій є втручання у приватне спілкування, різновидами якого за новим КПК визнаються аудіо-відеоконтроль особи, арешт, огляд і виїмка кореспонденції, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем. У разі, якщо прокурор має намір використати під час судового розгляду як доказ інформацію, отриману внаслідок втручання у приватне

спілкування, або певний її фрагмент, він зобов'язаний забезпечити збереження всієї інформації або доручити слідчому забезпечити її збереження (статті 258, 259 КПК України 2012 року).

Прокурор зобов'язаний повідомити про наявність у його розпорядженні речей або документів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, їх власнику, заінтересованому в їх поверненні, та з'ясувати, чи бажає він їх повернути. При цьому допустимість вказаних дій та час їх вчинення визначаються самим прокурором з урахуванням необхідності забезпечення прав та законних інтересів осіб, а також запобігання завданню шкоди для кримінального провадження. Відомості, речі та документи, отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які прокурор не визнає необхідними для подальшого проведення досудового розслідування, повинні бути невідкладно знищені на підставі його рішення, крім випадків, передбачених Кодексом. Знищення таких відомостей, речей та документів здійснюється під контролем прокурора (стаття 255 КПК України 2012 року).

Особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про це. Відповідне повідомлення про факт і результати таких дій повинні бути здійснені протягом 12 місяців з дня їх припинення, але не пізніше звернення прокурора до суду з обвинувальним актом (стаття 253 КПК України 2012 року).

Прийняття нового КПК України є лише першим кроком у напрямі докорінної зміни всієї системи кримінально-процесуального законодавства, у тому числі подальшого розвитку стійкої тенденції останніх років щодо надання процесуального статусу підставам, порядку проведення і використання результатів оперативних негласних заходів у кримінальному провадженні. Як наслідок – з об'єктивною необхідністю змінюється і процесуальний статус та наглядові повноваження прокурора як основного гаранта забезпечення законності та конституційних прав і свобод громадян під час проведення вищевказаних дій та заходів.